

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ГЕНДЕРНОГО ДОСВІДУ США ТА ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ В СИСТЕМІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ УКРАЇНИ

У статті йдеться про формування гендерної самосвідомості студентів як умови здійснення успішної гендерної соціалізації, професійного самовизначення та життєвої стратегії особистості, впровадження в практику взаємодії статей норм толерантної поведінки. Акцент зроблено на усвідомленні і корекції гендерних стереотипів свідомості, значущості проблеми виховання в собі якостей толерантної особистості, розвитку здатності до прийняття різних видів гендерної ідентичності, засвоєння моделі толерантної поведінки у гендерних відносинах.

Ключові слова: гендерний підхід, освітній процес, США, Великобританія, Україна, педагогіка

Постановка проблеми. Дослідження гендерних проблем та ознайомлення із досвідом зарубіжних країн дало можливість сформулювати власне бачення подальшої інституалізації гендерно-освітніх механізмів щодо педагогіко-освітнього процесу України.

У сучасній системі освіти є подвійна думка, яка, з одного боку, враховує відмінності між статями, а з іншого, - базується на гіпотезі, за якою стосунки однієї статі з іншою зумовлені владою чоловічої статі над жіночою. Переважання чоловіків у владі, а також у знаннях, які дають змогу утримувати цю владу, включають також панування над створенням культури і наукових знань. В Україні жінок надзвичайно мало в установах, які продукують наукові знання (університети й центри наукових досліджень). На жаль, поява жінки у вищому науковому середовищі дуже часто розцінюється як виняток, тому їй тяжко розраховувати на провідні позиції.

Розробка гендерних підходів у педагогіці та їх реалізація в процесі освіти потребують особливої уваги та значних ресурсів. Досліджуючи проблему реалізації гендерного підходу на загальноосвітньому рівні варто розглянути три об'єкти: педагогічну науку, педагогічну освіту і педагогічну практику загальноосвітньої підготовки.

Розглядаючи способи реалізації гендерного підходу в педагогічній освіті варто виокремити такі критерії:

- розробка й опублікування комплексу програм, навчально-методичних матеріалів (практикумів, хрестоматій, курсів лекцій, словників) для викладачів та студентів;
- включення гендерного компонента в державний освітній стандарт за спеціальностями педагогічного профілю;
- формування науково-методичної мережі викладачів педагогічних університетів, проведення гендерних курсів і використання гендерного підходу в роботі зі студентами;
- захист курсових і дипломних робіт із гендерної проблематики в освіті, проведення семінарів і конференцій із зазначеної проблеми.

Крім критеріїв успішної реалізації гендерного підходу, можна виокремити кілька умов ефективного просування гендерної концепції в освіту:

- введення гендерних досліджень у навчальні програми, плани і стандарти;
- переклад і видання досліджень із гендерної проблематики в освіті зарубіжних учених;
- підтримка всіма видами ресурсів проектів гендерних знань зокрема у професійній підготовці вчителів та шкільній освіті;
- створення авторитетного професійного співтовариства експертів з гендерної проблематики з викладачів ВНЗ та фахівців різного профілю як на всеукраїнському, так і на регіональному рівнях;
- підготовка фахівців і, в першу чергу, педагогів, що поширюють гендерні знання.

Російська дослідниця гендеру Л. Шустова наводить як приклад розроблений співробітниками лабораторії розвитку гендерного освіти при МДУ навчальний курс

«Проблеми гендеру: історія, суспільство, культура», який читається на кількох факультетах університету. У курсі розглядаються такі актуальні теми: гендерні аспекти сім'ї; соціалізація хлопчиків і дівчаток; чоловічі та жіночі ролі в політиці та економіці; проблеми дискримінації за ознакою статі тощо. Створення лабораторією нового спецкурсу «Основи гендерної педагогіки» покликане включити гендерну освіту в процес підготовки майбутніх учителів. Л. Шустова також говорить, що П.Є. Решетников пропонує іншу ефективну форму освіти студентів - заняття в гендерних школах, метою діяльності яких є виховання у молодих людей гендерної культури, яка розуміється як інтегральне утворення особистості, що відображає ступінь і спосіб її гендерної соціалізації, ефективність взаємодії з особами протилежної статі і готовність до здійснення сімейних функцій.

У науково-дослідній лабораторії психолого-педагогічної та соціологічної діагностики Львівського університету було розроблено програму спецкурсу для студентів педагогічних закладів, націлену на набуття системи гендерноорієнтованих знань, прийняття чоловічої та жіночої соціально-сексуальних ролей, підготовку до професійної діяльності та сімейного життя.

Мета такого курсу - формування гендерної самосвідомості студентів як умови здійснення успішної гендерної соціалізації, професійного самовизначення та життєвої стратегії особистості, впровадження в практику взаємодії статей норм толерантної поведінки. Завдання курсу: усвідомлення і корекція гендерних стереотипів свідомості, значущості проблеми виховання в собі якостей толерантної особистості, розвиток здатності до прийняття різних видів гендерної ідентичності, засвоєння моделі толерантної поведінки у гендерних відносинах.

Оцінку просування гендерного компонента в практиці загальноосвітніх установ можна надати за такими критеріями:

- розробка й опублікування комплексу програм, навчально-методичних посібників для вчителів і учнів;
- включення гендерної теорії в зміст громадянської освіти старшокласників;
- активна включеність вчителів загальноосвітніх шкіл в обговорення педагогічних аспектів прихованого гендерного плану освітніх установ;
- проведення педагогічних та методичних рад з гендерної проблематики в освіті;
- дослідницькі проекти учнів і вчителів з питань гендерних стосунків в сім'ї та суспільстві;
- використання гендерного підходу вчителями та організаторами освіти при плануванні роботи та розробці навчально-виховних заходів;
- визнання гендерного компонента в освіті на офіційному рівні (включення до державного стандарту загальноосвітньої підготовки з історії, суспільствознавства);
- визнання гендерного підходу педагогічним співтовариством (віддзеркалення питань практики в предметних та психолого-педагогічних журналах, проведення науково-практичних конференцій з обміну досвідом роботи тощо).

У рамках цього підходу в США та Великій Британії розробляються програми і методика навчання гендерного підходу вчителів. Проектуванням гендерних аспектів викладання історії та основ права в середній школі займаються викладачі університету. Вони ведуть уроки, розробляють програми гендерної освіти для старшокласників та учнів коледжу.

У цих країнах, здійснюється чергове комплексне дослідження гендерної перспективи прихованого навчального плану загальноосвітньої школи та проектування моделі гендерночутливого навчально-виховного процесу

Що стосується використання гендерного підходу вчителями та організаторами освіти при плануванні роботи та розробці навчально-виховних заходів в Україні, то цей аспект реалізації гендерного підходу супроводжується лише скупою наявністю програм і методичних рекомендацій.

Ще одним напрямком у розроблених методичних рекомендаціях є план реалізації

гендерного підходу в роботі з батьками і педагогами. Сюди входить список таких бесід: «Фізіологія та гігієна молодшого школяра», «Діти і сім'я», «Моральний і статевий розвиток підлітка», «Підліток у сім'ї», «Спільна робота батьків і педагогів щодо виховання підлітків на основі спільних інтересів», «Відхилення у статевому розвитку та їх причини».

Така програма реалізації гендерного підходу в освіті обмежена аспектами статевої ролі та статевого виховання і спрямована на розгляд фізіологічних особливостей підлітків.

Ефективна практика гендерного підходу і гендерної освіти в загальноосвітній школі можлива лише за умови випереджального науково-методичного забезпечення. Розробники гендерної проблематики в шкільній освіті діють в основному у двох напрямках:

- локальний - пов'язаний зі змінами у змісті та методиці викладання окремих предметів (історії, літератури, суспільствознавства);
- комплексний - пов'язаний з розробкою гендерного підходу до виховання та організації всього шкільного життя дівчаток і хлопчиків.

Цей напрямок відображається у створенні шкіл з роздільним навчанням, оскільки такі школи є одним з найлегших способів реалізації гендерного підходу. Лідером щодо провадження чи підтримки шкіл з роздільним навчанням за статтю залишається Велика Британія (вони функціонують поруч із школами із спільним навчанням (co-educational)). Значно менше їх в США (більше 100 закладів є членами The National Coalition of Girls' Schools) і зовсім мало в Україні.

Прихильники роздільного навчання наголошують, що професійно успішні жінки (Маргарет Тетчер, Хілларі Клінтон, Джейн Фонда) здебільшого були випускницями жіночих навчальних закладів».

Адепти таких шкіл наводять дані досліджень про те, що заклади з роздільним навчанням займають перші позиції в рейтингу рівня освіти у Великій Британії. Серед найперших - girls schools, потім - boys schools, а далі всі інші. Таким чином, формується десятка найкращих, яка протягом останніх років не змінюється. Найбільшим осередком шкіл із роздільним навчанням є Львівський регіон. Щоправда для України такі школи є досить незвичним явищем, адже їх у нас одиниці.

На сьогодні в Україні є різні типи шкіл із роздільним навчанням. Зокрема конфесійні школи, де поділ відбувається за релігійними переконаннями, є кадетські корпуси, куди беруть тільки хлопчиків, і жіночі училища сестер милосердя. У них поділ пояснюється майбутньою професією випускників. У середині 90-х до них додалися світські школи (гімназії, інститути шляхетних дівчат) - експериментальні майданчики для впровадження оригінальних педагогічних методик.

Найчастіше хлопці вчаться не в різних школах (окремо для хлопчиків, окремо для дівчаток), а в паралельних класах на базі одного навчального закладу.

У нашій країні однієї з найбільш популярних методик щодо роздільного навчання є методика академіка В.Ф. Базарного.

У класі дівчаток створені умови для навчально-виховного процесу з урахуванням їх прагнення до затишку і комфорту, схильністю до звичного середовища, практикується проведення виховних заходів, що культивують зразки жіночих якостей.

У класах хлопчиків створюються умови для навчально-виховного процесу з урахуванням їх прагнення до освоєння навколишнього простору і дослідження об'єктів, потреби у фізичних навантаженнях та руху, надання в гімназії безпечних приміщень (спортивні зали, майданчики, танцювальні зали) для реалізації потреб хлопчиків у русі; оснащення класів наборами конструкторів, настільними іграми, спортивним інвентарем; проведення виставок особистих досягнень хлопчиків; проведення виховних заходів, що культивують зразки чоловічих якостей.

За результати дослідження, проведеного Кембриджськими вченими з 2000 по 2004 роки, російський академік І. Кон вважає, що за умови викладання гендерно-сензитивних предметів успішність у роздільних класах збільшується. Хлопчики не соромляться дівчаток і

навпаки. Однак дослідження говорить, що це не панацея, адже «В одній школі хлопчики будуть читати літературу, вірші тощо, а в іншій, де існує виражена гегемонія хлопчиків-мачо, виникне заперечення «дівчачих» предметів. Хлопчикам, які мають схильність до гуманітарних предметів, опинитися в таких класах складніше, ніж у школах із спільним навчанням. Жодних стандартних рішень тут немає».

Для грамотної організації роздільного навчання, що враховує всі ці нюанси, недостатньо просто розсадити хлопчиків і дівчаток по різних класах.

На наш погляд основна мотивація ентузіастів роздільного навчання в Україні - це повернення до «патріархальних цінностей». В Англії та США учнів роздільних шкіл заохочують до освоєння незвичних сфер, розглядаючи способи використання особливостей «жіночого розуму» для вивчення «нежіночих» предметів на зразок фізики та інформатики. Вітчизняні прихильники роздільного навчання хочуть повернути в традиційні гендерні рамки, в ідеалі створивши для хлопчиків класи на подобі кадетських корпусів, а для дівчаток - щось на зразок інститутів шляхетних дівчат. Така «профільна диференціація» існує в більшості українських шкіл, де зважилися на введення роздільного навчання: для дівчаток передбачено домоведення, а для хлопчиків - уроки автоводіння.

На сьогодні, в Україні склалася така картина: є велика кількість теоретичних розробок, спрямованих на впровадження змін, що сприяють гуманізації та створенню гендер-комфортних умов навчання для хлопчиків і дівчаток. У питаннях практичної реалізації гендерного підходу, Україна значно відстає від західних країн. Це виражається в тому, що на практиці в Україні гендерний підхід реалізується лише за допомогою роздільного навчання, яке в, свою чергу, є лише одним аспектом гендерного підходу, нездатним до повноцінної його реалізації та повноцінного розвитку хлопчиків і дівчаток. Причому реалізація програми роздільного навчання у вітчизняній школі обмежується або профільною диференціацією навчання, при якій хлопчики вивчають точні науки і освоюють традиційно чоловічі види діяльності, а дівчатка - предмети гуманітарного циклу, або орієнтуються тільки на психофізіологічні аспекти учнів.

У процесі дослідження було виокремлено загальні риси гендерного підходу в моделях освітніх систем роздільного за статтю навчання в Америці і Великій Британії. Такі особливості можна використовувати на практиці при роздільному навчанні у вітчизняній школі.

До них належать: однакові стандарти навчання для всіх школярів; альтернативна програма для вибору предметів учнями; викладання одними вчителями в одних і тих самих класах; фокусування навчальної програми на викладанні гендерно-сензитивних предметів для дівчаток (математики, природничих наук і технології) і хлопчиків (іноземні мови, гуманітарні дисципліни); створення індивідуальних навчальних планів для кожного учня; вивчення додаткових до гуманітарних предметів курсів за вибором для дівчаток, таких як бухгалтерський облік, ситуація на міжнародному ринку (що традиційно вважаються сферою інтересів для хлопчиків); вивчення додаткових до природно-наукових предметів курсів за вибором для хлопчиків, таких як іноземні мови, музика, театральне мистецтво (традиційно вважаються сферою інтересів для дівчаток); відвідування учнями додаткових занять з предметів, в яких вони демонструють високу успішність; широкий спектр додаткових заходів, доступний як хлопчикам, так і дівчаткам, що включає як традиційно жіночі, так і чоловічі види діяльності (кулінарія, фотографія, драма, танці, комп'ютерні технології, спів); викладання спортивних дисциплін, що не обмежують хлопчиків вибором «чоловічих», а дівчаток - «жіночих» видів спорту.

Створення умов у школах, як при роздільному, так і при паралельно-спільному навчанні (чартерні школи в Америці) дає змогу уникнути дискримінації дівчаток і хлопчиків і відійти від стереотипного уявлення про роздільне навчання, обмеженого статевою роллю підходом; скоротити гендерний розрив між хлопчиками і дівчатками в предметах як науково-природничого, так і гуманітарного циклу; враховувати інтереси кожного учня, незалежно від статі.

Незважаючи на створення таких умов організації освіти, вчені стверджують, що роздільне навчання і гендерна сегрегація ускладнюють формування у дітей комунікативних навичок, необхідних чоловікам і жінкам для успішної спільної діяльності, яка розгортається сьогодні в усіх сферах трудового та суспільного життя. Крім того, здійснення гендерного підходу в навчанні в ідеальному варіанті припускає розширення соціального простору для всебічного розвитку особистості, формування гендерної ідентичності, яка включає в себе не тільки ототожнення і прояв людиною своєї статевої належності, а й засвоєння норм поведінки, образу людини в цілому своєї і протилежної статі. Школа як інститут соціалізації є моделлю суспільства, де формування гендерних аспектів особистості відбувається за рахунок взаємодії хлопчиків і дівчаток.

Саме тому в процесі реалізації гендерного підходу в навчанні не варто обмежуватися лише створенням одностатевих шкіл і класів, а сфокусуватися на розробці методичних, педагогічних аспектів упровадження гендерної концепції у викладання різних дисциплін, розглянути можливість реалізації роздільного навчання тільки за гендерно-сензитивними предметами. Саме локальний або предметно-методичний напрямок, пов'язаний із змінами в змісті і методиці викладання окремих предметів, на наш погляд, залишається слабким місцем у впровадженні гендерного підходу в школах.

Таким чином, упровадження і реалізація державної гендерної політики в розглянутих державах забезпечується системним і комплексним гендерним підходом до вирішення всіх аспектів гендерної нерівності, і цей досвід, за умови відповідної адаптації (внаслідок реалізації моніторингових та аналітичних досліджень), можна успішно використовувати в Україні.

Специфікою формування державної гендерної політики України є те, що вона будується як на основі ратифікації міжнародних нормативно-правових актів, так і регулюється національними нормативно-правовими актами з питань рівноправ'я жінок і чоловіків. На думку української дослідниці Н. Грицяк, правове регулювання державної гендерної політики в Україні здійснюється нормативно-правовими актами двох рівнів: наднаціонального та національного. До нормативно-правових актів наднаціонального рівня доцільно віднести: Загальну декларацію прав людини, прийнятту Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р., Конвенцію ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок», яка була ратифікована Україною 12 березня 1980 р., та Декларацію Тисячоліття ООН, яку підписав Президент України Л. Кучма на Саміті Тисячоліття у вересні 2000 р., Конвенцію про рівну винагороду чоловіків та жінок за працю рівної цінності, Конвенцію про політичні права жінок. До нормативно-правових актів національного рівня, що регулюють відносини у сфері державної гендерної політики в Україні, належить передусім, Конституція України. Так, рівність прав і свобод людини й громадянина незалежно від статі визначається і гарантується Статтею 24 Конституції, в якій, зокрема, зазначено: «Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом».

Основним документом, що регулює гендерну політику України, є Закон «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», що набрав чинності з 1 січня 2006 року. Його метою є досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків ліквідації дискримінації за ознакою статі та застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права, надані їм Конституцією і законами України. У статті 3 цього Закону зазначено, що державна політика щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків спрямована на: утвердження гендерної рівності; недопущення дискримінації за ознакою статі; застосування позитивних дій; забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень; виховання і пропаганду серед населення прийнятті суспільно важливих рішень; виховання і пропаганду серед населення України культури гендерної рівності. Було прийнято Постанову Кабінету Міністрів щодо проведення гендерно-правової експертизи чинного законодавства і проектів нормативно-

правових актів в усіх сферах його застосування. У 2007 р. було створено Міжвідомчу раду з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку та протидії торгівлі людьми, цей же рік був оголошений роком гендерної рівності в Україні.

Якщо проаналізувати сучасний стан гендерної нерівності в українському суспільстві, то слід зазначити, що наприкінці 2010 року ліквідовано Міністерство у справах сім'ї, молоді і спорту, яке було уповноваженим органом державної влади у сфері просування гендерної рівності. Була створена Державна служба молоді і спорту, але питання протидії насильству в сім'ї, просування гендерної рівності, запобігання торгівлі людьми загубилися. У Верховній Раді трохи більше 7 % жінок, Україна знаходиться на 118 місці серед 180 країн за рейтингом представництва жінок в парламентах. Що стосується уряду, то впродовж останніх 10 років у жодному складі Кабінету Міністрів не було більше трьох жінок, а сучасний уряд став першим українським Кабінетом Міністрів, в якому немає жодної жінки, а з 168 заступників міністра лише 12 жінок, немає жодної жінки-губернатора

. На початку 2010 р. Прем'єр-міністр України М. Азаров заявив, що «не жіноча справа проводити реформи в державі», підкресливши, що жінкам не місце у великій політиці і вони не здатні проводити реформи. Внаслідок такої дискримінаційної діяльності за результатами 2010 р. рейтинг гендерного розвитку України знизився на 14 пунктів.

На сьогодні можна говорити, що концепція гендерної рівності в Україні існує. Але вона характеризується низкою нормативно-правових актів наднаціонального та національного рівнів, рекомендацій щодо поліпшення гендерної рівності, однак основним проблемним ядром у гендерній політиці України виступає низька результативність національних механізмів дій та відсутність чіткого алгоритму впровадження гендерних змін та трансформацій в українське суспільство. Застосування досвіду формування та реалізації гендерної політики Великої Британії та США надасть можливість прискорити в Україні процес гендерної трансформації, створити розгалужену систему гендерних досліджень, розробки національних механізмів досягнення гендерної рівності. Зокрема, було б доцільним в Україні: створити налагоджену систему гендерних досліджень. Зокрема, було б доцільним в Україні: створити налагоджену мережу взаємодії науковців гендерних досліджень та органів державного управління, розробивши, таким чином, єдину програму подолання гендерної нерівності; провести моніторинг стану нормативно-правової бази державної гендерної політики; створити парламентські структури з рівних прав та можливостей; підвищити рівень інформаційної обізнаності громадян у напрямку позитивного впливу гендерної рівності на комплексний розвиток суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Шустова Л.П. Гендерное образование педагогических кадров [Текст] / Л.П. Шустова // Ученые записки Педагогического института СГУ им. Н.Г. Чернышевского. Серия: Психология. Педагогика. – 2010. – №1. – С. 95-99.
2. Сиротюк А. Дифференциация обучения на основе гендерного подхода [Текст] / А. Сиротюк // Народное образование. – 2003. – №8. – С. 136-139.
3. Сиротюк А. Дифференциация обучения на основе гендерного подхода [Текст] / А. Сиротюк // Народное образование. – 2003. – №8. – С. 136-139.
4. Штылёва Л.В. Становление гендерного подхода в высшем педагогическом образовании [Эл. ресурс] / Л.В. Штылева. – Режим доступа: <http://www.gender.ru/pages/resources/publications/common/2006/01/26.php>.
5. Ірина Демків. У класі тільки дівчата, або жіноча освіта по-українськи <http://life.pravda.com.ua/person/2010/03/4/42090/>
6. Кон И.С. Мальчик - отец мужчины [Текст] / И.С. Кон. – М: Время, 2010. – 704 с, С. 171.
7. Фартушная А. У публичного образования однополое будущее [Электронный ресурс] / А. Фартушная // Вокруг света. Режим доступа: <http://www.vokrugsveta.ru/telegraph/theorv/295/>.
8. Бабюк Ю.О. Застосування досвіду реалізації гендерної політики країн розвиненої демократії в Україні // http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2011_46/Gileya46/P18_doc.pdf.

Рецензент: д.пед.н., проф. Плахотнік О.В., Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Токменко О.П.

ПЕРСПЕКТИВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ГЕНДЕРНОГО ОПЫТА США И ВЕЛИКОБРИТАНИИ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА УКРАИНЫ

В статье идет речь о формировании гендерного самосознания студентов как условие выполнения успешной гендерной социализации, профессионального самоопределения и жизненной стратегии личности, внедрение в практику взаимодействия полов норм толерантного поведения. Акцент сделан на осознании и коррекции гендерных стереотипов сознания, значимости проблемы воспитания в себе качеств толерантной личности, развития способности к принятию разных видов гендерной идентичности, усвоения модели толерантного поведения в гендерных отношениях.

Ключевые слова: гендерный подход, образовательный процесс, США, Великобритания, Украина, педагогіка.

O. Tokmenko

PROSPECTS OF USE OF GENDER EXPERIENCE OF THE USA AND GREAT BRITAIN IN SYSTEM OF UKRAINIAN EDUCATIONAL PROCESS

Article tells about a forming of gender self-consciousness of students as term of execution of successful gender socialization, professional self-determination and life strategy of a personality, adoption of sex interaction of tolerant behaviour norms. Accent is made on recognition and correction of gender stereotypes of consciousness, significance of problems of self-training of tolerant personality qualities, development of ability to accept different kinds of gender identity, mastering of a model of tolerant behaviour in gender relations.

Keywords: gender perspective, the educational process, the United States, United Kingdom, Ukraine, pedagogy